

OMUL RECENT

H.-R. Patapievici – născut la 18 martie 1957 (București). Studii de fizică (1977–1981; diplomă de specializare 1982), cercetător științific (1986–1994), asistent universitar (1990–1994), director de studii (1994–1996), membru în Colegiul Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (CNSAS, 2000–2005), președinte al Institutului Cultural Român (ICR, 2005–2012). Președinte Artmark (din 2015). Cercetător privat în istoria ideilor. Scriitor. Realizator TV. Director al revistei *ID – Idei în Dialog* (2004–2009). A susținut cursuri de istoria științei și de istoria ideilor (Universitatea București). Membru al Grupului pentru Dialog Social (GDS); al Uniunii Scriitorilor din România (USR); al PEN Club. Membru fondator al Societății Academice Române (SAR) și al Grupului de Cercetare a Fundamentelor Modernității Europene (Universitatea București și New Europe College). Membru de onoare al Institutului Ludwig von Mises – România.

Debut în presă – 1992 (*Contrapunct*). Colaborări la 22, *LA&I*, *Dilema*, *Orizont*, *Vatra*, *Secolul 20*. Rubrici permanente la 22 (1993–2003), *LA&I* (2003–2004) și *Dilema Veche* (2004–2005), *ID – Idei în Dialog* (2004–2009). Editorialist la *Evenimentul Zilei* (2006–2010).

Cărți publicate: *Cerul văzut prin lentilă*, Nemira, 1995 (Premiul pentru eseu al Editurii Nemira, 1993; Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor, 1995); *Polirom*, 2002. *Zbor în bătaia săgeții*, Humanitas, 1995; traducere în engleză: *Flying against the Arrow*, CEU Press, 2002. *Politice*, Humanitas, 1996. *Nézz vissza baraggal. A románokról – roman szemmel* (Az elősötét Konrád György írta), Pont/Kiadó, Budapest, 1997. *Omul recent*, Humanitas, 2001 (Premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu; Premiul revistei *Cuvântul*; Premiul AER pentru eseu); traducere în spaniolă: *El Hombre reciente*, Áltera, Madrid, 2005. *Ochii Beatricei*, Humanitas, 2004 (Premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu); traducere în italiană: *Gli occhi di Beatrice. Com'era davvero il mondo di Dante?*, Bruno Mondadori, Milano, 2006; traducere în spaniolă: *Los ojos de Beatriz. ¿Cómo era realmente el mundo de Dante?*, Siruela, Madrid, 2007. *Discernământul modernizării*, Humanitas, 2004. *Despre idei și blocaje*, Humanitas, 2007 (cu o nouă prefață, reluat cu titlul *De ce nu avem o piață a ideilor*, Humanitas, 2013). *Ultimul Culiannu*, Humanitas, 2010. *O idee care ne sucește mințile* (în colaborare), Humanitas, 2014. *Partea nevăzută decide totul*, Humanitas, 2015. *Două eseuri despre paradis și o încheiere*, Humanitas, 2018 (Premiul Scriitorului anului 2018). *Anii urii*, Humanitas, 2019.

Traduceri (în colaborare): David Bohm, *Plenitudinea lumii și ordinea ei* / *The Wholeness and the Implicate Order*, Humanitas, 1995.

Selecție, îngrijire de ediție, cronologie, introducere și comentarii: Ezra Pound, *Opere I. Poezii: 1908–1920*, Humanitas Fiction, 2014.

Emisiuni TV realizate: *Ideii în libertate*, pentru TVR Cultural, 2002–2005 (Premiul Consiliului Național al Audiovizualului, CNA, pentru cea mai bună emisiune culturală a anului 2003; Marele Premiu al Asociației Profesioniștilor de Televiziune, APTR, 2004); *Înapoi la argument*, pentru TVR Cultural, 2006–2012.

HORIA-ROMAN PATAPIEVICI OMUL RECENT

O CRITICĂ A MODERNITĂȚII
DIN PERSPECTIVA ÎNTREBĂRII
„CE SE PIERDE ATUNCI CÂND
CEVA SE CÂȘTIGĂ?”

EDIȚIA A VI-A

ILUSTRAȚII DE MIRCEA CANTOR

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

In memoriam
HORIA BERNEA

*„Lumea e bună prin scop, frumoasă
ca facere, complexă prin viețuire și
spirituală prin materialitate.“*

NOTĂ LA EDIȚIA A DOUA

Spre deosebire de cele cinci tiraje ale primei ediții, care difereau între ele prin detalii de corectură, ediția a doua propune un text modificat, prin eliminarea unor fragmente¹ și prin adăugarea altora². Ordinea câtorva fragmente a fost inversată³, iar unele au suferit modificări tacite, care nu au fost semnalate. Mi s-a părut că argumentul cărții este mai bine slujit de actuala dispoziție a fragmentelor. Firește, îmi dau seama că, din perspectiva argumentului, această remaniere nu este nici unică, nici completă. Multe teme au fost doar schițate, iar felul în care au fost tratate altele e abia un început. Cu toate acestea, am sentimentul de a fi spus, în mare, ceea ce trebuia de mult timp spus, cu voce tare.

Omul recent nu este o pledoarie pentru re-spiritualizare – ceva în genul unei *Wiederverzauberung der Welt*. Este însă o pledoarie pentru redescoperirea rădăcinilor religioase ale prezenței omului în lume și o tentativă de a regândi omul modern din perspectiva unității sale premoderne. Am încercat să fac acest lucru mobilizând ‘arborii’ mai multor raționamente, pe care i-am împletit într-o țesătură cu model unic, după metoda rizomului (orice punct al lui trebuie să poată fi unit cu oricare altul). De pildă, argumentele împotriva corectitudinii politice pot fi citite ca un comentariu contemporan la chestiunea inversării atributelor tari ale ființei, în

secolul al XVII-lea. Iar înțelegerea semnificației relativismului radical de azi, pe care lumea recentă îl îmbrățișează cu sentimentul unei eliberări mântuitoare, nu poate fi *decât* teologică, din simplul motiv că relativismul *este* parte a unei teologii în plină desfășurare, a nihilismului. Omul recent nu este confruntat, cum ni se spune, cu un ansamblu format din probleme independente unele de altele, ci are de făcut față unei *unice* probleme. Din acest motiv, ceasul pe care îl trăim este unul în care nu ne mai putem permite să lăsăm problemele vieții noastre pe seama *specialiștilor*. Teologia și filozofia politică sunt mult prea importante și vitale pentru noi, azi, pentru a ne permite luxul de a lăsa la cheremul unei investigații ‘obiective’ și ‘reci’ problemele care ne stau în față. Sentimentul meu este că suntem somați să gândim până la capăt ce am aflat deja despre om, din experiența ultimelor veacuri – fără să știm însă prea bine cum poate fi făcut acest lucru și în ce direcție. Somația unei altfel de *Aufklärung* pare uneori a se auzi printre noi. În *Omul recent* am încercat să pun cititorilor mei *problema* timpului nostru, așa cum am înțeles-o, cu conștiința mea de modern tulburat. Iat-o:

ARGUMENTUL DESCRIPTIV. (i) Modernitatea înseamnă inversarea atributelor tari a ceea ce până atunci fusese considerat superior – divinul este înlocuit cu seria indefinită a tuturor substitutelor materiale imaginabile. (ii) Modernitatea înseamnă înlocuirea substanțelor construite conceptual după modelul spațiului cu noțiunile care sunt construite conceptual după modelul timpului. (iii) Modernitatea admite două clase de definiții: clasa definițiilor esențiale, prin trăsături proprii (de tip: modernitatea este rațiunea + capitalismul + individualismul protestant + noua concepție despre stat + spiritul științific + etc.); și clasa definițiilor autoreferențiale, care conțin timpul în definiția lor (de tip: modern este omul pentru care faptul de a fi modern constituie în sine o valoare). (iv) Sunt, de aceea, două tipuri de modernitate: modernitatea clasică, în care definițiile esențiale încă mai sunt pre-

ponderente; și modernitatea recentă (sau postmodernitate), în care definițiile autoreferențiale de tip temporal au devenit precumpănitoare. (v) Trecerea la caracterul *recent* al modernității a schimbat ireversibil și incontrollabil conținutul modernității clasice.⁴ (vi) Fiind esențialmente timp, modernitatea nu are capăt (corolar: postmodernitatea este tot modernitate, doar că în altă vârstă, mai recentă, a ei). *Ergo*: nu se poate ieși din modernitate decât negându-i premisele.

ARGUMENTUL EXPLICATIV. (vii) Știința modernă a naturii este cheia nașterii modernității. Condiția de posibilitate a științei moderne a naturii este matematizarea mișcării, iar matematizarea mișcării a fost posibilă numai atunci când aporiile mișcării (paradoxurile lui Zenon) au fost rezolvate prin postularea primei mărimi obținute prin trecere la limită $v = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta s}{\Delta t}$ când $\Delta t > 0$).

(viii) Modernitatea este putere. Toate trăsăturile dominante și definitorii ale modernității (rațiune, capitalism, spirit științific etc.) au capacitatea, mai mult decât oricare trăsături corespondente ale tradiției, de a spori indefinit puterea celui care le mănuieste, întrebuițează ori posedă. (ix) Modernitatea evoluează în sensul inversiunii recesivelor polare tradiționale. Iar regula este: recesivul devenit dominant tinde la sporirea sa indefinită. (x) Modernitatea este reduționistă prin excelență. Sensul reduționismului este reducerea superiorului la inferior. Corolar: nu discernământul este facultatea *maitresse* a modernității, ci instinctul de a spori alinierea, acumularea, progresul, consumul, performanța. (xi) Modernitatea s-a putut instala ca orizont de nedepășit al condiției umane progresiste numai prin extirparea lumii de partea ei invizibilă. Modernitatea stă sau cade împreună cu reducerea invizibilului la vizibil. Corolar: modernitatea este ieșirea din *orice* religie. (xii) Cheia ieșirii din modernitate este redescoperirea Invizibilului. Invizibilul nu poate fi redescoperit decât prin recuperarea discernământului. Discernământul nu poate fi recuperat decât printr-o experiență religioasă. (xiii) Orizontal, nu se poate ieși din modernitate. Prin rupere de nivel, da. Nihilismul este destinul incontestabil al modernității. Consecința inevitabilă

a succesului modernității este reducerea omului la statutul de animal politicos și prosper. Concluzie: La omul recent, în datele lumii fizice, nu există alternativă.

Convingerea mea este că ruptura între modernitate și restul este esențială, a introdus o discontinuitate fundamentală în unitatea istoriei – dar nu *chiar* atât de esențială, încât să introducă o discontinuitate fundamentală în unitatea omului. Noi știm, potrivit regulii clasice, că în chiar descrierea problemei se află soluția problemei. Iar soluția, deși deocamdată impenetrabilă în mecanismele ei practice ori sociale, este perfect la îndemână, în datele ei individuale.

Un lucru mai doresc să spun, în ce privește igiena vieții noastre publice. Spre deosebire de omul pe care propriile sale pasiuni îl colectivizează, rezonabil este omul care manifestă o aversiune la fel de vie față de fanatismul prietenilor, ca și față de fanatismul adversarilor – de regulă, oamenii sunt îngăduitori cu fanatismul celor din tabăra lor, deoarece consideră că acesta slujește cauza cea bună. „Este de datoria noastră să ne opunem fanatismului sub orice formă“, ne avertiza Popper (*În căutarea unei lumi mai bune*, p. 153), „chiar și atunci când scopurile sale sunt ireproșabile din punct de vedere etic, dar mai ales atunci când scopurile sale sunt și ale noastre“. ⁵ În aceste cuvinte modeste exprimată, mi se pare, înțelepciunea cea mai profundă a raționalismului – capacitatea de a denunța nu numai fanatismul celor cu care suntem în dezacord, ci și fanatismul celor cu ale căror poziții ne identificăm, deoarece suntem convinși că au dreptate. Căci, dacă există o superioritate a civilizației occidentale, atunci e sigur că anume în această generoasă concepție asupra raționalității e de găsit. Este, poate, lecția cea mai grăitoare pentru noi, astăzi.

¹ Fragmente omise la ediția a doua (în numerotarea ediției întâi): 19; 23 (inclus în alt fragment); 25; 29; 110; 111; 133; 141; 147.

² Fragmente adăugate la ediția a doua (în numerotarea ediției a doua): 59; 108; 110; 141; 142; 147.

³ Fragmentul 113 a luat locul lui 111 și reciproc (în numerotarea ediției întâi – 116 și 118).

⁴ Dacă ne place democrația liberală (modernitate clasică), așa cum pretindem, atunci trebuie să înțelegem cum este ea amenințată azi de progresele ideologiilor religioase de substituție (și inversiune), care se exprimă azi în numele valorilor clasice ale modernității (drepturile omului, emancipare etc.), subminându-le – exact ideologiile care plac atât de mult postmodernilor militanți, mobilizate *in einer durchgängigen Bewegung* sub umbrela relativismului radical, a feminismului, a multiculturalismului, a corectitudinii politice etc. Ceea ce noi nu înțelegem încă este că am încetat să mai trăim în regimuri liberale și că politică, în sensul suveranității individuale, nu mai există. Există management politic, OK, dar acțiune politică nu. Noi nu am recăzut încă în barbarie politică, numai și numai deoarece mai există un *spațiu* politic – un deschis.

⁵ Popper vorbește de „abominabilele monstruoziități” ale revoluțiilor franceză și rusă și de „absurditatea lor criminală”. Aici e diferența esențială între *raționalistul* doctrinar și înțeleptul *rezonabil*: doctrinarul denunță fanatismul ideilor pe care le combate, deoarece sensibilitatea sa poate percepe *numai* acest fanatism; înțeleptul avertizează însă și împotriva fanatismului ideilor în care crede, deoarece sensibilitatea sa este *umană* și nimic din ce este omenesc nu îi este străin.

MULȚUMIRI

Câteva din temele acestei cărți (timpul, fluiditatea, discernământul față de lucrurile pe care omul le pierde atunci când umanitatea progresează, modernitatea și moartea lui Dumnezeu etc.) au fost constant folosite ca instrumente de analiză de către Alexandru Dragomir, în cadrul seminarului privat la care, alături de Sorin Vieru, Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, am avut norocul să particip, din 1996. Despre dimensiunile încifrat spirituale ale modernității, despre destinul creștinismului și despre geniul (și bun și rău) al științei moderne a naturii am vorbit adesea cu părintele André Scrima, în special în ultimul său an de viață (2000). Membrilor „Seminarului de Secol XVII“, organizat în cadrul COLEGIULUI NOUA EUROPA cu atâta devoțiune și competență de către Vlad Alexandrescu, le aduc mulțumirile mele pentru toate dezbaterile stimulatoare la care am participat. Lui Vlad Alexandrescu, în special, îi mulțumesc pentru traducerile din Pascal și pentru multele informații precise pe care mi le-a furnizat atunci când eram în impas. Unele din gândurile acestei cărți s-au născut în atmosfera de bucurie intelectuală a Școlilor de vară de la Tescani, alături de părintele Scrima, Andrei Pleșu și Cristian Preda, în mijlocul cursanților – împreună cu ei și datorită lor. Cel care, prin mii de insistențe prietenești, aproape că m-a ‘forțat’ să redactez o parte din fragmentele *Omului recent* și căruia, într-un sens, i s-a datorat ocazia de a scrie cartea, a fost Mircea Mihăieș: la instigările sale, timp de mai bine de un an, echipa de la *Orizont* mi-a pus cu generozitate la dispoziție două din cele mai vizibile pagini ale revistei. Comentarii critice utile la fragmentele publicate în *Orizont*, de pe urma cărora am profitat, au fost publicate de către Robert Lazu

și Alexander Baumgarten. În diferite etape de redactare a manuscrisului am beneficiat de atenția, observațiile și încurajările unor statornici și neprețuiți prieteni: Alexandru Dragomir, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Horia Bernea, Andrei Pleșu, Mircea Mihăieș, Dan Waniek, Dragoș Marinescu, Dima Bicleanu, Călin-Andrei Mihăilescu, Cristian Bădiliță și, deloc în ultimul rând, Miruna și Bogdan Tătaru-Cazaban, care m-au ajutat cu articole, cărți și fotocopii după lucrări greu accesibile. Paul Michelson și Dan Cristian Comănescu mi-au oferit cu multă generozitate literatură libertariană de calitate, iar Dan Nițescu mi-a furnizat un număr impresionant de fotocopii după cărți rare aici, dar abundente în biblioteca universitară din Frankfurt/Main. Din discuțiile și disputele avute cu toți cei menționați mai sus am profitat enorm, iar forma finală a cărții a avut numai de câștigat: dacă rezultatul e prost, e sigur că, fără bunăvoința lor, ar fi fost mult mai prost. În fine, Vlad Russo, redactorul cărții, a știut să plivească de multe buruieni invizibile ochiului meu labirintul acestor cuvinte.

Tuturor celor menționați aici le aduc mulțumirile mele cele mai vii. Fără prietenia, inteligența, cunoștințele și sensibilitatea lor aș fi fost mult mai sărac și mai dezorientat decât sunt. Iar *Omul recent* își trage din exemplul lor speranța din judecata pe care o conține. În ce îl privește pe autor, această speranță datorează totul soției sale, Ioana, și băiețelului nostru, Tudorel. Cu ei toți alături, prezenți ori plecați, și suferința e o sărbătoare.

În vederea ediției a doua, de mare folos mi-au fost observațiile făcute cu o exigență critică deopotrivă jovială și erudită de către Vladimir Protopopescu, căruia îi aduc toate mulțumirile mele.

TEZE PRELIMINARE

Erau toate în starea în care e de așteptat să se afle orice lucru din care zeul lipsește. — PLATON

Răul s-a petrecut; lucrul s-a consumat în principiu și în fapt; și trebuie să sperăm în bunăvoința unei ființe superioare nouă pentru a-i afla sfârșitul... Tot ce am făcut de câțeva vreme și tot ce voi face de acum înainte este să mă mențin curat, fără să mă amestec în nici un fel în această uriașă schimbare. — EDMUND BURKE

Noi nu dorim o *contra*-revoluție, ci *opusul* revoluției.

— JOSEPH DE MAISTRE

Aproape toate proiectele reformatoarelor sociali ai acestor zile sunt cu adevărat *liberticide*. — JOHN STUART MILL

Care este prima și ultima exigență a unui filozof față de sine însuși? Să învingă în sine propriul său timp, să devină 'fără de timp'. Și ce anume are de înfruntat cu cea mai mare tărie? Acel ceva care îl face să fie un copil al vremii sale.

— FRIEDRICH NIETZSCHE

Tradiția fără modernitate este o fundătură, modernitatea fără tradiție este o iremediabilă și totală nebunie.

— GEORGE EDWARD BATEMAN SAINTSBURY

Liberal nu este cel care se opune realității intolerabile a opresiunii, ci acela care reacționează cu toată forța sa împotriva chiar și a celui mai mic semn de îngădire a libertății.

— LORD ACTON

Filozofia politică este gândirea aplecată asupra raportului dintre asocierea civilă și eternitate. — MICHAEL OAKESHOTT

Trăim într-o vreme în care majoritatea mișcărilor considerate progresiste preconizează încălcări suplimentare ale libertății individuale. — FRIEDRICH AUGUST HAYEK

Într-adevăr, umanitatea de astăzi pare a nu mai fi decât o enormă gură care pronunță, cu emfază și la nesfârșit, Numele Omului. — PIERRE MANENT

CUVÂNT ÎNAINTE

Întrebat odată în ce ar consta virtutea unui tânăr, Socrate a răspuns: „Să nu depășească în nimic măsura.“ Critica pe care o fac aici modernității se poate reduce la afirmația clasică, înscrisă pe frontonul templului din Delfi: μηδέν ἄγαν, nimic peste măsură. Ceea ce revine la a reafirma banalitatea că nici un lucru nu e bun peste măsura care îi e proprie. Veți exclama, pe bună dreptate: modernitatea și măsura! Modernitatea să nu depășească măsura! Oare noi – moderni epuizați de pretențiile tot mai necruțătoare ale unei modernități inepuizabile – nu am întrecut de mult toate măsurile, înșelând așteptările celor mai buni și împlinindu-le *complet* numai pe ale celor care oricum s-ar fi mulțumit cu orice? Modernitatea singură este deja excesul unei lipse – al lipsei celor nevăzute. Pentru a nu mai fi un exces, modernitatea ar trebui contrabalansată cu ceva, așa cum se întâmpla cu textele manuscriselor medievale, purtătoare ale unei imagini perfect ordonate a lumii, care, fără a-i șoca pe savanții călugări, erau ilustrate în chenarul paginii cu acele stranii și exuberante *marginalia*, purtătoarele unui comentariu al lumii pe dos. În Evul Mediu, oamenii mai aveau încă forța de a accepta și viața, și pe Dumnezeu așa cum sunt, potrivit unei bune separații a puterilor în cosmos – a Creatorului *transcendent* față de lume și a creaturii *legate* de Creatorul ei printr-o infinită

distanță proximă. Îți trebuie un formidabil instinct al adevărului pentru a îndrăzni să comentezi imaginea lumii de sus printr-o imagine a lumii pe dos! Omul ultimei tradiții premoderne îl mai avea...

Cum i-am putea reda modernității *acest* instinct al adevărului? Poate numai conservând, în cea mai deplină și imaterială credință, instinctul lipsit de remușcări al materialității. Adică așa cum folosește pictorul de geniu pensula – în așa fel încât să aducă la prezență lucrurile care nu se pot vedea prin intermediul zugrăvirii celor care se pot. După ce a organizat totalitatea indefinit epuizabilă a vizibilului, poate că a venit în sfârșit momentul ca modernitatea să fie chemată la propria ei judecată de apoi – și să fie somată să ne redea Invizibilul: pe el nouă și pe noi lui. Până acum, modernitatea a fost folosită pentru a ne convinge că Invizibilul nu există și că a fi cu adevărat modern înseamnă a fi doar vizibil, doar corp, doar materie. Cine este însă doar materie e condamnat să nu fie, plăcerilor sale arbitrar și lumii, în hazardul ei, decât material în vederea unor scopuri cărora nu le poate fi beneficiar dacă nu le este sclav. Ei bine, nu! Prin ceea ce-i lipsește, modernitatea oferă ceea ce o poate salva. Neavând o finalitate proprie, modernitatea poate fi foarte bine folosită atât pentru a întregi partea nevăzută a lumii, cât și (ca până acum) pentru a o nega – prezentă atât prin cele ce se văd, fără să se vadă, cât și transparentă celor care nu se văd, aducându-le la vizibilitate.

Critica mea nu este făcută nici din perspectiva postmodernității, căci postmodernitatea nu este decât o modernitate care se ia atât de în serios *qua* modernitate încât are impresia că se joacă, nici din perspectiva tradiționalismului, care confundă Nordul tradiției cu tradiția însăși. Este o critică făcută din perspectiva conștiinței că atunci când și se deschide în

față un drum, fără să vrei, în mod automat, în spate ori alături ți se închide un altul. Când se închină bigot la minunile modernității, cum ne îndeamnă zelatorii ei și delatorii tradiției, în sufletele noastre ignorante se tânguiesc de o manieră sfâșietoare toate bogățiile pe care le-au pierdut înlăuntru atunci când trupurile noastre au progresat în afară. – Câți moderni, satisfăcuți de propria lor modernitate, câți oameni novisimi, orbiți de patima de a fi cât mai recenți, câți oameni care mobilizează puterea unui tigru și viclenia unui șarpe în perspectiva de înțelegere a unei efemeride, câți oare dintre noi – oameni recenți ai unei lumi din ce în ce mai recente – mai posedă discernământul de a pricepe că orice progres din vizibil se face pe seama unor amputări în invizibil?

Critica mea țâșnește din repulsia față de exces și se nutrește din convingerea elementară că nu există pe lumea aceasta nici un principiu care să poată fi extins la întreaga existență, decât dacă se întâmplă să fie deopotrivă transcendent, personal și creator. Dacă modernitatea ar fi Dumnezeu, atunci ar avea tot dreptul să se instituie ca unic scop și mijloc al vieților noastre. Dar nu este. Îi lipsește, pentru a fi un principiu cu adevărat universal, însușirea de a fi transcendentă, personală și creatoare. Din acest motiv de bun-simț, modernitatea trebuie moderată, trebuie bine temperată prin ceva. Ceva simplu, firesc, viu, ceva aflat mereu la îndemână. Modernitatea trebuie temperată prin punerea ei la lucru împreună cu alte forme de viață și prin confruntarea mijloacelor ei cu exigențele altor orizonturi, care, față de ea, nu sunt în sine nici pre-moderne, nici tradiționale, ci, pur și simplu, omenești – adică adevărate. Cum ar fi faptul că iubirea, moartea, setea de cunoaștere, suferința și credința în Dumnezeu nu pot fi transformate în valori de schimb decât dacă încetăm să mai fim oameni. Cum ar fi faptul că lumea nu este făcută doar din lucruri vizibile, ci, mai ales, din lucruri

invizibile și incorporale – fie acestea doar gândurile și emoțiile noastre, mai numeroase decât firele de nisip din tot universul. Ar fi mai sănătos și mai economic, în ordinea suferinței și a decenței, dacă am crede că gândurile și emoțiile noastre sunt fapte, care, în viitor, vor căpăta consecințe *directe* și *inevitabile* asupra vieților noastre: sub forma conflictelor sângeroase, dacă gândurile noastre au fost violente și dușmănoase; ori sub forma bucuriei și a fericirii, dacă gândurile noastre au fost generoase și bune.

Concluzia criticii mele este că nu modernitatea este rea, rea este transformarea ei într-un orizont lipsit de alternativă al vieții noastre. Ca și marxismul odinioară pentru Sartre, modernitatea și postmodernitatea par a fi devenit, pentru sclavii și miniștrii lor de azi, condiția umană însăși. Este pur și simplu fals. Toate instinctele noastre o proclamă. Însă alternative la modernitate nu mai pot fi azi nici Tradiția, nici Evul Mediu, nici *l'Ancien Régime* – nici, firește, cine știe ce *New Age*. Alternativa la *neghiobia* modernității nu mai poate fi, de îndată ce deja am apucat să devenim moderni, decât *bunătatea* modernității. Iar bunătatea modernității ține de încadrarea mijloacelor puse la dispoziție de ea prin scopuri și idealuri care o depășesc și care îi vin din vechimea noastră cea mai adâncă. Care sunt aceste idealuri? Sunt idealurile de totdeauna ale vieții pure și simple: curățenia sufletului, arsură păcatului, setea de *aequanimitas*, discernământul binelei și discriminarea răului, deosebirea ticăloșiei de noblețe și prețuirea fără invidie a lucrurilor înalte, speranța în viața de după moarte, ierarhia stărilor, gândurilor și emoțiilor, viața în acord cu prezența vie a lui Dumnezeu, simplitatea viețuirii firești. Azi, nimeni nu mai poate renunța la modernitate fără a produce o catastrofă de civilizație. În același timp, nimeni nu mai poate trăi doar cu ea, fără a fi în cele din urmă redus la un tip de existență care, din perspectiva unor exi-

gențe superioare, merită tot disprețul. Undeva, în ceafă, fiecare dintre noi simte *acest* ordin de luptă: „Soldați, patruzeci de secole vă privesc!“ E prea multă istorie adunată în spatele nostru de chiar natura temporală a modernității și prea multe așteptări au fost amânate ori uitate în proiectul de unificare a lumii vizibile pentru a o zbârci atât de rău, chiar acum! Acum, când ce? Ei bine, acum când puterea disruptivă a modernității ne-a forțat să pricepem, pe aceia dintre noi care am mai rămas creștini, că o lume din care spiritul prezenței s-a retras este o lume în care prezența spiritului poate fi asigurată. O veritabilă tradiție uitată poate fi spiritul tradiției salvat. E limpede, lumea vizibilă trebuie unificată, exigențele pur materiale ale acestei *Aufklärung* nu trebuie complet abandonate. Căci nu modernitatea trebuie schimbată, ci ideea greșită că modernității trebuie să îi subordonăm totul, inclusiv acea exigență interioară pe care, din cea mai adâncă vechime, toți oamenii o numesc Dumnezeu. A fi civilizată înseamnă mai mult decât a fi modern: înseamnă să trăiești în actualitatea valorilor superioare. Ceea ce îi lipsește modernității este conștiința că ea nu este și nu poate fi totul. Îi lipsește o idee despre ceea ce este superior și un dispreț instinctiv, aristocratic, față de tot ceea ce este inferior. Noi trăim, azi, ceasul celui mai mare amestec, al celei mai mediocre confuzii a valorilor. Ceasul în care modernitatea nu ne mai este de ajuns, iar spiritul capabil să îi dea un sens superior abia mijește. Cei care trăiesc excesul modernității ca pe ceva suficient sunt postmodernii – o specie de om garată pe acel peron pe unde nu va mai trece niciodată trenul. A fi modern este o mare ocazie. A deveni postmodern este o fundătură. A rămâne modern este un cerc vicios... Noi însă, *ceilalți* moderni – moderni ale căror instincte au ajuns să simtă în mod imperios că lipsa lui Dumnezeu nu poate fi niciodată suplinită prin excesul de

înlocuitori –, am decis să punem modernitatea la locul care i se cuvine: între mijloace, alături de tehnicile de îmbunătățire a vieții, și nu între idealuri, alături de viața îmbunătățită însăși, unde abuziv fusese cocoțată de nihilismul care, de la începuturile ei, a însoțit-o, ca pe un Peter Schlemihl, umbra lui pierdută.

Critica pe care o fac modernității este, așadar, critica acelor moderni care s-au rătăcit pe drum și s-au trezit rămânând prizonieri într-un *dincoace* perpetuu. Această critică este făcută de un om care, fiind modern până în vârful unghiilor, încearcă să folosească toate pierderile de spiritualitate pe care ni le-a adus modernitatea ca pe niște procedee tehnice de recuperare a spiritualității pierdute. Modernitatea, al cărei defect maniacal este universalizarea reducionismului, are două chei simple: (**α**) transformarea în temporalitate a tuturor esențelor instituite de tradiția de până la ea; și (**ω**) aplicarea principiului „Gott ist tot“ la orice formă de existență, fie ea ideală ori materială. Destinul ei este la fel de clar: (**a**) epuizarea tuturor tradițiilor și punerea tuturor conținuturilor vieții într-o stare de ‘revoluție permanentă’, prin antrenarea tuturor legăturilor sociale într-o mișcare – *Bewegung* – de tip partid unic, totalitar; în fine, (**z**) umplerea până la refuz a lumii cu rezultatul material al transformării tuturor gândurilor și idealurilor imaginabile în creații ale tehnicii. Unde vom ajunge? Răspunsul este încă și mai clar decât destinul-croazieră în care suntem imbarcați, asemenea unui Ahab, pradă vânatului pe care nu îl mai stăpânim: vom ajunge la epuizarea trecutului, prin suprasaturarea prezentului de o irezistibilă curgere înainte, care, treptat, va desființa complet viitorul. Vom ajunge, adică, ni *căieri*. Vom fi dobândit eternitatea de Alzheimer a celor care nu mai au viitor pentru că au încetat să mai aibă trecut – ceea ce ne aduce în strania situație de a fi de față fără a mai putea fi prezenți.

Exercitată ca substanță, modernitatea va sfârși – ea, care nu poate vreodată sfârși – prin a transforma întregul univers într-un enorm depozit – coș de gunoi. Universul se va fi umplut de toate obiectele imaginabile tehnologic și confecționabile tehnic – într-un delir nihilist al aglomerării materiale a tuturor obiectelor *überhaupt* cu puțință. Din logica destrămării în temporalitatea proastă, care e logica modernității–substanță, nu se poate ieși. Spre deosebire de jocul de șah, acest sport care șutează cu viețile noastre în poarta vieții – dând gol – nu are regulă de închidere. Jucând modernitatea cu seriozitatea de substituție proprie celor care s-au lepădat de trei ori de *orice* tradiție, inclusiv de ‘tradiția’ modernității, până ce a cântat cocoșul o dată – în acest fel, nimeni nu o mai poate opri. Când ești modern, nu există șah mat la modernitate. Iar dacă nu ești, ar fi de dorit să nici nu poată exista. Deja, modernitatea face parte din istoria mântuirii la fel ca rănila Mântuitorului din *toate* viitoarele stigmate ale sfinților. Dacă vrem să facem ceva cu modernitatea (și cu noi, împreună cu ea), trebuie să o facem punând-o la treabă – cum fac uneori țărani cu împielitatul care se rătăcește prin ogradă. Păstrând-o ca mijloc și dându-i scopuri pe care ea, în datele ei, în timpurile în care era practică ca substanță, le-ar fi respins ca pre-ori anti-moderne (*horribile dictu!*).

Până atunci, suntem cu totul scufundați în epoca omului recent. Unde? În timpul-pâlnie, roțiți din ce în ce mai rapid, în scurgerea care se-afundă infinit în abisul finitudinii, spre orificiul scui pătoare. În secolul al XVII-lea, gravitam siguri de noi pe cercurile largi de la marginea pereților pâlniei. Eram lent antrenați, ca un leneș inel galactic, de roata care se-nvârtea calm și maiestuos spre miezul scurgerii. Timpuri aurale! Abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea o irezistibilă forță a început să ne atragă, din ce în ce mai mult, spre

CUPRINS

<i>Notă la ediția a doua</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	15
<i>Teze preliminare</i>	17
CUVÂNT ÎNAINTE	19
[1] Inversiunile modernității	29
[2] Știința grecilor și excluderea temporalității din știință	58
[3] „Cunoaștere = putere“ – un exemplu de ‘egalitate asimetrică’	65
[4] Sentimentul modernilor că nu sunt decât fiii timpului lor	66
[5] Noi suntem moderni <i>qua</i> moderni, nu prin comparație. Temporalitatea	70
[6] ‘Nelimitarea’ celor ce țin de modernitate.	74
[7] Împărțirea lumii în celest și sublunar și criteriul temporalității	76
[8] Temporalitatea și definiția Europei. ‘A fi modern’ înseamnă ‘a deveni <i>tot</i> mai modern’	78
[9] Despre spiritul Evului Mediu	80
[10] Caracterul religios al epistemologiilor lui Bacon și Descartes	88
[11] Natura care a putut fi stăpânită nu este <i>întreaga</i> Natură	89
[12] Marea inovație a secolului al XVII-lea este că lumea poate fi gândită autonom	90

[13]	Obiectivitatea științifică	92
[14]	Nullibismul și inutilitatea ‘ipotezei Dumnezeu’	97
[15]	Dumnezeu ca limită a lumii	103
[16]	Zăvorărea în peșteră, prin eliberarea din cosmosul finit al medievalilor	III
[17]	Cauza primă a fost ucisă de eficacitatea cauzelor secundă	II3
[18]	Principiul „Gott ist tot“ este o consecință epistemologică <i>inevitabilă</i> a creștinismului	II3
[19]	Drepturile noastre sunt față de această lume, dar obligațiile noastre sunt din cealaltă	II7
[20]	Nemulțumirea omului modern	II7
[21]	Modernitatea & rescrierea trecutului	II9
[22]	Cum se intră în logica unei schimbări istorice?	124
[23]	Disprețul față de Evul Mediu este un sentiment protestant	125
[24]	Afinitatea dintre protestantism și lumea conceptelor nelimitate	129
[25]	Dreptul la fericire și dualismul incoerent al modernității	132
[26]	Modernitatea selecționează ca valabile numai acele condiții de viață care o confirmă	134
[27]	Rămânând în datele ei, modernitatea nu poate fi încheiată	140
[28]	Odată ce ai intrat în modernitate, nu există <i>epocă</i> a modernității	142
[29]	Postmodernitatea nu este altceva decât aprofundarea modernității	143
[30]	Genealogia postmodernismului	144
[31]	Judecățile de progres ale postmodernilor	153
[32]	Din modernitate nu se poate ieși decât negându-i principiul fondator – „Gott ist tot“	155
[33]	Fanatismul reducionista al modernității	155
[34]	Unitatea postmodernă a lumii	157
[35]	Antropologia – cea mai recentă știință pilot	165
[36]	Ravagiile transformării antropologiei în știință pilot	167
[37]	Mizerie materială și transfigurare spirituală	170

[38]	Tipurile umane dominante și condițiile lor materiale de viață	171
[39]	Prima modernitate încă mai invoca substanțele; cea recentă le abolește prin dizolvarea tuturor în temporalitate	172
[40]	Modernitatea – o tehnică a rezolvării conflictelor politice care a fost, cu timpul, luată ca fiind substanța însăși a omului civilizat	175
[41]	Gelozia modernității față de tradiție	178
[42]	Modernitatea ca ‘distrugere creatoare’	180
[43]	Caracterul irezistibil al principiului democratic	184
[44]	Ce este lichiditatea?	187
[45]	Aducerea lumii la lichiditate.	188
[46]	Incoerența programului modern	199
[47]	Omul recent stă sub semnul lui Proteu	202
[48]	Natura omului este să nu aibă nici una	204
[49]	Caracterul ‘temporal’ al stabilității democratice (argumentul lui Hayek)	204
[50]	Sursa răului totalitar.	206
[51]	Secretul comunismului: o teorie a salvării formulată în termeni perfect seculari	208
[52]	Falaciozitatea argumentului care absolvă comunismul invocând pedigreeul său filozofic	213
[53]	Problema socialiștilor	214
[54]	Eroarea de principiu a stângii.	216
[55]	Socialiștii și inegalitățile acceptabile	220
[56]	Cunoașterea centralizabilă nu este <i>toată</i> cunoașterea	220
[57]	Noua idee dirijistă și ‘justiția socială’	226
[58]	Mai poate fi gândit liberal statul care preia sarcina prosperității?	228
[59]	Abuzul de stat	230
[60]	Economia și justiția socială (argumentul lui Collingwood)	230
[61]	Aberația principiului redistribuirii proprietății	232
[62]	Tipul uman socialist	234
[63]	Psihologia socialistă	235

[64]	Adevărul manifest, temporalitatea și socialismul	237
[65]	Joseph de Maistre ca indicator al ‘temporalizării’ lumii.	245
[66]	Trebuie să fi în pas cu timpul, altminteri ești declarat reacționar!.	247
[67]	Cum se definea un <i>Old Whig</i> ?	247
[68]	Dreapta și stânga din perspectiva poziției față de tradiție	248
[69]	Obiecție la politologia contemporană.	254
[70]	Stânga este partidul politic al dezinvestirii lui Dumnezeu de atributele sale tradiționale.	255
[71]	Politicul ca deschis al prezenței umane	257
[72]	Despre aberația unor taxonomii bazate pe discriminarea stânga/dreapta	260
[73]	Politicul și ștampila ideologică ‘dreapta <i>vs</i> stânga’	262
[74]	Suprimarea politicului prin ideologii și prin soluția tehnocrată	264
[75]	Deformările politicului.	265
[76]	Tradiția libertății va fi înlocuită cu setea de prosperitate și cu teama de nesiguranță	268
[77]	Geniul Europei și spiritul modernității, între relativism, multiculturalism și liberalism	269
[78]	Spiritul modern și excesul de legiferare.	272
[79]	Regulile, tradiția și comunitățile.	275
[80]	Ce ar trebui să fie legea?	276
[81]	Legea instituită <i>qua</i> discernământ deja pierdut.	281
[82]	Spiritul subversiunii	287
[83]	La sfârșitul moralei.	293
[84]	Stilul de <i>fast food</i> obligatoriu al modernității recente	301
[85]	Obiecție la liberalism: nu își poate reproduce tipul uman fondator.	302
[86]	Regăsirea stării de natură prin mijloacele tehnologiei <i>soft</i>	306
[87]	Progresiștii și cultul valorilor de unică folosință	308
[88]	‘Nevoia de informație, de cât mai multă informație’ – o nevroză recentă	310

[89]	Popularitatea veritabilei culturi înalte	315
[90]	Discernământ, spirit fals și erudiție recentă.	317
[91]	Virtuozitatea nu este <i>doar</i> perfecțiune tehnică.	343
[92]	Cunoașterea tehnică e limitată de discernământ	346
[93]	Împotriva dictaturii ‘experților’.	348
[94]	Nu se poate obține unitatea cunoașterii prin diviziunea disciplinarității	353
[95]	Slăbiciunea de azi a cărților.	355
[96]	Cultură și tehnică – două tipuri de înțelegere a lumii	355
[97]	Timpul și legitimitatea pluralismului cultural.	358
[98]	Cultură generală și bine comun	363
[99]	Slăbirea rațiunii absolutiste și pierderea discernământului	364
[100]	Noua barbarie recentă	367
[101]	Un argument împotriva multiculturalismului <i>qua</i> ideologie	367
[102]	Justiția de grup	370
[103]	Idealul de societate al ideologiei multiculturale.	372
[104]	Setea de dreptate <i>egalitară</i> conduce azi la refacerea corporatismului	373
[105]	Relativismul și cultul retragerii în peștera platoniciană	374
[106]	Franz Fanon și criteriile societății decente.	376
[107]	Ce este, cu adevărat, <i>corectitudinea politică</i> ?	379
[108]	Cum funcționează corectitudinea politică?	389
[109]	Stânga și suspiciunea față de votul majoritar	392
[110]	Fanatismul bunelor intenții	395
[111]	Progresiștii: între mimarea competenței și excluderea prin stigmat	399
[112]	Libertatea cuvântului, într-o lume ‘progresistă’	401
[113]	Egalitatea absolută este un ideal totalitar.	402
[114]	Lipsa de teme împinge spre revoluționarea permanentă a tuturor condițiilor de viață	402
[115]	Pierderea autorității ca <i>Verlust der Mitte</i>	403
[116]	Problema identității	403
[117]	Minoritar <i>vs</i> majoritar și problema politică.	430

[118]	Minoritarii și naționalismul	433
[119]	Un elogiu al marginalității: minoritățile creatoare	436
[120]	Identitate publică <i>vs</i> identitate privată. Rolul corectitudinii politice în desființarea identității private	451
[121]	Când nu mor de moarte violentă, civilizațiile mor de epuizarea propriului <i>ascuns</i>	453
[122]	Masificarea identităților minoritare	454
[123]	Trăim într-un timp cu totul inferior.	456
[124]	Corectitudinea politică este forma cea mai recentă de filistinism	458
[125]	Voluntarismul politico-teologic	459
[126]	Guvernarea, ca revoluționare permanentă a societății.	461
[127]	Democrația este incompletă: ea nu poate furniza corpul politic	462
[128]	Democrația nu poate fi apărută pozitiv	463
[129]	Argumentele în favoarea democrației	472
[130]	De ce e bună democrația?	476
[131]	Ca soluție politică la problema libertății, democrația este incompletă.	477
[132]	Democrația și problema adevărului.	479
[133]	Puterea statului și puterea masei – ambele, în democrație, sunt cuplate.	482
[134]	Puterea umană imită principiul puterii creației lui Dumnezeu: de aceea tinde să fie absolută.	483
[135]	Sursa puterii este reducerea superiorului la inferior	486
[136]	Facultatea imaginației, divinul și protecția civilă	488
[137]	Colonizarea dimensiunilor existenței omenești	490
[138]	Poate fi munca scopul vieții noastre?	492
[139]	Individualismul și imortalitatea sufletului; libertatea de conștiință și separarea dintre puterea temporală și cea spirituală.	493
[140]	Lipsa de modestie cognitivă a relativismului contemporan	496

[141]	Un argument împotriva celor care susțin că traducerea 'oricât de bună' nu sunt posibile	500
[142]	Relativismul și argumentele în favoarea existenței lui Dumnezeu	502
[143]	Nu se pot apăra drepturile omului de pe poziții relativiste	509
[144]	Liberalismul, modernitatea și problema Căderii	510
[145]	Mâna invizibilă și problema discernământului	513
[146]	Măreția și insuficiența anarho-capitaliștilor	515
[147]	Liberal sau conservator?	518
[148]	Liberali și conservatori	534
[149]	Creștinii care detestă modernitatea	535
[150]	Argumentul împotriva degradării progresive a timpului	535
[151]	Religia camuflată în afirmarea modernității ca ex-fundare	538
[152]	Ce fel de religie este creștinismul?	538
[153]	Pierderea temeiului și posibilitatea unei teologii a Sf. Duh	542
[154]	Crucea și răscrucea timpului nostru	544
[155]	Deși ne ghidează permanent, logica nu ne duce nicăieri	545
[156]	Nominalismul și afirmarea existenței Invizibilului	546
[157]	Invizibilul gândirii	546
[158]	Existența este creația lui Dumnezeu	547
[159]	Episodul de la Emaus	549
[160]	Cum se intră în logica unei <i>lumi</i> ?	555
	CUVÂNT ÎNAPOI	557
	ARTICOLE, CĂRȚI & EDIȚII CITATE	593